

ПЕРЕДМОВА

Поняття «ансамбль» містить у собі духовне співзвуччя людини і навколишнього світу, різних культур, традицій, світоглядних установок, уявлень про цінності буття. Це поняття прийшло в Україну з французької мови. *Ensemble* означає разом. У музиці – це група виконавців, об'єднаних створенням єдиного творчого продукту: інтерпретацією музичних творів, написаних або перекладених для певного складу. В архітектурі – комплекс споруд, об'єднаних між собою єдиним художнім рішенням і гармонійно вписаних у навколишній простір. В галузі моди – комплект одягу і прикрас, що підкреслює красу створеного художником-модельєром творіння, неповторність і своєрідність моделі, яка демонструє це творіння. В усіх видах художньої творчості поняття «ансамбль» пов'язане із створенням цілісного художнього простору, з прагненням до естетичного ідеалу, з пошуком істини і гармонії, із створенням Краси.

До ансамблю, пошуку діалогічної істини, гармонійного співіснування в єдиному просторі прагне і сучасне прагматичне суспільство, пов'язуючи з ним сподівання на процвітання і закликаючи фахівців у різних галузях до вміння працювати в команді, поважати думку колег, бути терпимими і толерантними в ім'я досягнення успіху в спільній справі. Цій проблемі присвячено багато робіт з менеджменту та персонального менеджменту, маркетингу і діловій етиці, культурі спілкування і способам подолання конфліктів.

Стосовно внутрішнього світу людини поняття «ансамбль» виявляється ще більш значущим, оскільки визначає цілісність його світовідчуття, його духовне здоров'я. Це поняття є складовою фізичної, соціальної та духовної сторін особистості, визначає рівень її самооцінки, впливає на технологію та психологію діяльності, змістовні характеристики самоставлення, формування особистісних смислів і структуру самосвідомості.

У контексті філософського, психологічного, культурологічного, педагогічного дискурсу, поняття «ансамбль» відкриває можливості для осмислення соціально-психологічних механізмів формування ідентичності особистості, однієї з найважливіших і найскладніших проблем становлення людини в сучасному соціокультурному просторі.

Проблема відчуження і дегуманізації буття стає в епоху техногенної культури основною для філософської думки. Осмислення ансамблю як феномену в просторі культури, що виражає прагнення до загальності, єдності, синтетично-діалогічного спілкування, має право на входження в контекст досліджень з соціології і культурної антропології, естетики і етики, теорії пізнання і психології, культурології, загальної педагогіки і педагогіки музичної освіти.

У контексті викладених вище теоретичних положень особливої актуальності набуває «почуття ансамблю» як сукупності професійно важливих властивостей особистості музиканта-виконавця, зокрема, виконавської уваги, музичної пам'яті, здатності до внутрішніх музично-слухових уявлень.

Ансамблеве виконавство – це складний процес відтворення музики, в якому якість індивідуальної гри повністю залежить від самих виконавців, а рівень колективного виконавства значною мірою пов'язаний з умінням сприймати й аналізувати реальне звучання, знаходити в ньому своє місце, вступати в творчий контакт із партнерами з метою налагодження колективних дій [3, С. 41].

Ансамблева гра є не лише невід'ємною частиною музичного виконавства, а й важливою складовою у підготовці студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв, вихованні творчої особистості, любові до музики, глибокого і сталого інтересу до обраної професії, розвитку артистичних здібностей – слуху, техніки в широкому значенні, естетичного смаку, підготовці до роботи на естраді [2, С. 77]. Ансамблеве виконавство розвиває музичний слух і пам'ять, навички ансамблевої гри та сценічної витримки, читання нот з аркуша тощо, а також вимагає від кожного з учасників ансамблю постійного удосконалення гри на музичному інструменті.

Курс «Клас інструментального ансамблю» є складовою плану навчального процесу напряму «Музичне мистецтво» й передбачає формування ансамблевої компетентності студентів. У концепції М. А. Моїсєєвої підкреслюється, що зміст формування ансамблевої компетентності має бути спрямований на подолання поширеної серед музикантів-педагогів думки про концертмейстерську майстерність як природний дар, що може вдосконалюватися лише у процесі тривалої практики, на розвиток професійних здібностей студентів і набуття ними професійних навичок ансамблевого виконавства. Розв'язання зазначених завдань відбувається в процесі виконання окремих видів діяльності, а саме: усвідомлення партнерами виражальних можливостей різноманітних елементів музичної мови, а саме інтонації як звуковисотного, метро-ритму як

часового, динаміки як гучнівського, тембру як колірною параметрів музичної тканини; аналізу мелодії, гармонії, тонального плану, фактури в контексті функціонально-рольового розподілу між партіями ансамблю; орієнтації в жанрово-стильових особливостях творів, що виконуються, та в культурно-історичних умовах їх написання; осягнення масштабно-синтаксичних одиниць (мотиву, фрази, речення, періоду тощо) на рівні музичної форми, тобто їх ієрархічного підпорядкування загальній драматургії твору з огляду на особливості його архітектонічної будови; формування у студентів навичок слухового контролю, виконавського ансамблю, вербалізації музичного змісту та вільного орієнтування в нотному тексті.

У процесі вивчення цього предмета «студенти отримують можливість прилучитися до шедеврів симфонічної музики, набувають навичок колективної гри, розуміння різноманітного звучання, розвивають аналітичне мислення музиканта, зміцнюють чуття ансамблю, виховують смак, здатність оперативної підкорювати власну гру своїй групі інструментів і цілісній драматургії звучання твору. Головне завдання ансамблевої гри – зразкове колективне виконавство» [2, С. 47].

Отже, *мета* цього видання – сприяння ефективності засвоєння виконавських навичок та практичних умінь учасників ансамблю, розвиток особистості студента, пропагування народних інструментів. Крім цього, посібник, демонструючи новостворений репертуар, розширить репертуарну скарбницю для ансамблю народних інструментів й допоможе вирішити проблему, яка стоїть перед народно-інструментальним мистецтвом – забезпечення процесу професійної підготовки майбутнього вчителя музики навчальним і концертним репертуаром.

Реалізації набуття виконавської компетентності студентів в ансамблевому класі сприяють як групові так й індивідуальні заняття, які передбачають роботу з ансамблевими групами. Основною формою навчальної діяльності є ансамблеве заняття, в процесі якого студенти формують комплекс музично-виконавських умінь: читання з листа, самостійний аналіз нотного тексту, транспонування тощо. Серед методичних прийомів, які сприяють формуванню ансамблевої компетентності в процесі занять, доцільна організація змагання між виконавцями. Це ефективний спосіб професійної підготовки майбутнього фахівця, провідними критеріями якого є відповідальність, висока ступінь колективного прагнення досягнути успішного результату, творчість та ініціатива.

Для того, щоб спрямувати активність музикантів на формування готовності до роботи в ансамблі, можна залучати до виконання завдань колективну думку. Реалізація колективної думки проходить у підготовці до занять, на занятті та у функціонуванні ролей, у самостійному плануванні своєї роботи, виставленні один одному вимог, у висуненні та здійсненні завдань, що стоять перед виконавцями. Виходячи з того, що загальна думка формується через складну взаємодію оцінки та самооцінки (Б. Г. Ананьєв, Л. І. Божович та ін.), слід постійно залучати студентів до розгляду своїх недоліків у виконанні партій, до зміни самооцінки, якщо вона не співпадає з об'єктивною оцінкою учасників ансамблю, до співвідношення своєї поведінки із змінами оцінки та самооцінки. Співставляючи себе з колегами, знаючи думку колег про його власну особистість, студент виробляє об'єктивну самооцінку.

Загальний успіх можливий при узгодженості дій всіх членів ансамблю. Колективний результат визначається правильним сприйняттям всіх цілей здійснення і процесу рішення завдань, взаєморозумінням та взаємною довірою, згуртованістю, розвиненими навичками взаємодії (М. Дяченко, Л. Кандибович, В. Пономаренко).

Взаємоконтроль здійснюється за допомогою прийому парної роботи. Він проходить таким чином: один студент одержує завдання із засвоєння навчального матеріалу, інший контролює і оцінює його роботу, послідовність дій з уже вироблених позицій їх оптимальності, аж до досягнення кінцевого результату. Контроль охоплює всю діяльність студентів: аналіз, оцінку, складання програми дій, її результати та висновки. В процесі дій, її результати та висновки знаходяться в тісному контакті один з одним, у них нагромаджується досвід співробітництва і взаємодопомоги. Все це сприяє успішному розвитку таких професійно важливих якостей, як взаєморозуміння в процесі колективного музикування, відповідальність, самостійність, вимогливість, комунікативність.

Суттєве місце серед методичних прийомів формування морально-естетичного досвіду студентів займають захоочення, схвалення, похвала, що створюють особливий мікроклімат у колективі, установку довіри і впевненості у власних силах, досягненні поставлених цілей. У процесі роботи спостерігається створення довірливих міжособистісних відносин, знімає психологічні бар'єри, студенти «розслабляються», підвищується їх самооцінка, зростає мотивація навчання, що сприяє вдосконаленню виконавської підготовки [7, С. 213–215].

Основою навчальної книги є тринадцять інструментальних п'єс для ладкової кобзи і баяна. Це перекладення музичних творів, для написання яких автори використали різні джерела, а саме: п'єси для дуету баяністів (А. Шалаєв «Веселий годинник», «Варіації на тему Щекотова «Волжские припевки», В. Ушаков «Дрозд»); п'єси для тріо баяністів (Б. Карамішев «Ліричний танок», П. Дюран «Парижанка», Тянь Гіе «Іспанський тореадор»); п'єсу для квартету баяністів (І. Шамо «Донецька кадрили»); п'єсу для квінтету баяністів (І. Тамарін «Старовинний гобелен»); п'єсу для акордеона (П. Пицигоні «Світло і тіні»); п'єсу для скрипки й фортепіано Д. Перголезі «Сициліана»); п'єси для триструнної домри й фортепіано (М. Кюсс «Амурские волны»); однострунну мелодію (Ф. Грубер «Тиха ніч, свята ніч»).

Серед ефективних методів формування ансамблевої компетентності студентів у класі інструментального ансамблю виділяється колективний естетичний аналіз музичного твору. Колективний естетичний аналіз ґрунтується на таких основних положеннях: 1) естетична спрямованість музичного образу виявляється в самому інтонаційному матеріалі твору; 2) осягнення естетичної цінності музики багатогранне і залежить від повноцінності музичного сприйняття; 3) основу повноцінного сприйняття та оцінювання музичного твору складає дискретність та континуальність.

Діалогічне спілкування студентів стимулюється керівником колективу, який створює установку зрозуміти і повідомити свій результат розуміння «іншому». Це забезпечує можливість взаємодії корекції, компенсації і в результаті впливає на глибину осягнення естетичної сутності музичного образу. В процесі такої колективної діяльності студентів виникає посилене вслуховування в інтонацію, що є своєрідною підготовкою до визначення системи її узагальнених ознак, механізм інтонаційно-пластичної генералізації (конкретно-почуттєвого узагальнення, згідно з В. В. Медушевським) допомагає сформувати систему ознак кожної узагальненої інтонації, сконцентрувати в найузагальненіших художніх проявах «пафос інтонаційних відношень, моральний та естетичний зміст яких полягає в їх духовній значущості для суспільного буття та принциповій несхожості з реальними людськими стосунками» [5, С. 52].

Здібність до узагальнення є, насамперед, симультанним усвідомленням всього інтонаційного розвитку, що відображає цілісність, смисл явища, тому вона може розглядатись як здібність до осмислення засобів виразності в морально-естетичному контексті. Контекстуальні умови застосування того чи іншого елемента музичної мови (тонів, інтервалів, акордів у ладо-гармонічній системі тощо) є вихідним моментом у визначенні ознак узагальненої інтонації, яка у згорнутому вигляді відображає втілену в образі естетичну категорію. (Найбільш стійкі форми зв'язку естетичних категорій, які виступають початковим етапом типізації художнього образу, одержали термінологічне узагальнення через категоріальний апарат естетики [6, С. 70]. Так, в процес узагальнення ліричної інтонації можна включити твори композиторів різних стилів (Д. Перголезі «Сициліана», М. Кюсс «Амурские волны», Ф. Грубер «Тиха ніч, свята ніч» та ін.), що входять до репертуару колективу. Узагальнюється сама інтонація і на цій основі – система ознак, що відображають смисл ліричного образу твору. Аналіз твору Ф. Грубера «Тиха ніч, свята ніч» складається з трьох творчих завдань, вирішення яких вимагає від студентів високого рівня абстрактного узагальнення, пошуку світоглядного смислу в ознаках: 1) визначити знаки-символи жанру, використані композитором для розкриття ліричного почуття; 2) виділити інтонації, в яких містяться «осколки» експресії, властивої деяким пластам українського фольклору; визначити як вони співвідносяться з подібними взірцями західноєвропейської музики; 3) розкрити сутність загальнолюдських ідей, втілених в образах твору. Ці завдання спонукають студентів до активного вслуховування в інтонаційний розвиток твору, в процесі якого відбувається освоєння художньої інформації та формування емоційно-ціннісного ставлення до неї.

Аналіз твору включає такі творчі завдання: 1) назвати найхарактерніші риси композиторського стилю Ф. Грубера; 2) охарактеризувати художньо-естетичну домінуючу його творчості; 3) визначити співвідношення стильового ядра творчості композитора з інтонаційною ідеєю часу, з сучасним національним стилем; 4) проаналізувати особливості драматургічного вирішення жанру фантазії у творчості Ф. Грубера; 5) визначити як відображає фантазійність народних мелодій у творах композитора «моральний пафос» музики.

Мета творчих завдань – з позицій інтонаційно-функціонального підходу виявити, посилити увагу до виконавсько-звукової концепції з «виходом» на порівняльний аналіз виконавських інтерпретацій; розкрити особливий склад почуттєво-образного світосприймання українського народу, відображеного в інтонаціях твору. В процесі генерування ідей студенти використовують прийоми метафоризації та символізації, що відкриває можливість концентрувати в окремих

інтонаціях смисл цілого твору. В ході аналізу слід постійно спрямовувати увагу студентів на вироблення свого варіанту інтерпретації з позицій естетичного ідеалу.

Формуванню досвіду оцінної діяльності студентів і на цій основі естетичних ідеалів та смаків сприяють методи порівняння та зіставлення. Метод порівняння використовується для виявлення одного з типів зв'язків категорій трагічне – піднесене, прекрасне – трагічне, низьке – комічне тощо. Порівняльний аналіз твору Ф. Грубера з іншими творами здійснюється у формі ігрових ситуацій і ґрунтується на узагальненні мелодико-інтонаційних зв'язків, в яких студенти виявляють спільні ознаки інтонації.

Аналіз творів для дуету кобзи і баяна передбачає зіставлення полярних естетичних категорій і спрямований на виявлення їх спільної функції-катарсису, глибокому проникненню в сутність комічного в інструментальній музиці, в естетичні передумови створення комічних ефектів. Узагальнюючи інтонацію, студенти усвідомлюють, що риси комічного у творах (А. Шалаєв «Веселий годинник», «Варіації на тему Щекотова «Волжские припевки», В. Ушаков «Дрозд») запрограмовані заздалегідь. Зіставляючи основний виклад тем у творах на основі узагальненої інформації, студенти визначають їх контрастність. Своєрідним підсумком ігрової ситуації стає визначення студентами могутніх сугестивних імпульсів, які виражають щиру віру та інтенції композиторів.

Усі твори, перекладені авторами, доступні для сприйняття і зручні для виконання й можуть бути рекомендовані як для навчального процесу, так і для концертного виконання.

Навчальний посібник сприятиме вирішенню однієї з проблем навчально-методичного процесу у вищому навчальному закладі, а саме: забезпечення відповідним навчальним матеріалом, зокрема нотною літературою під час вивчення курсу «Клас інструментального ансамблю».

Олексюк О. М., доктор педагогічних наук, професор